

A humboldti hagyomány az integratív biológia korában

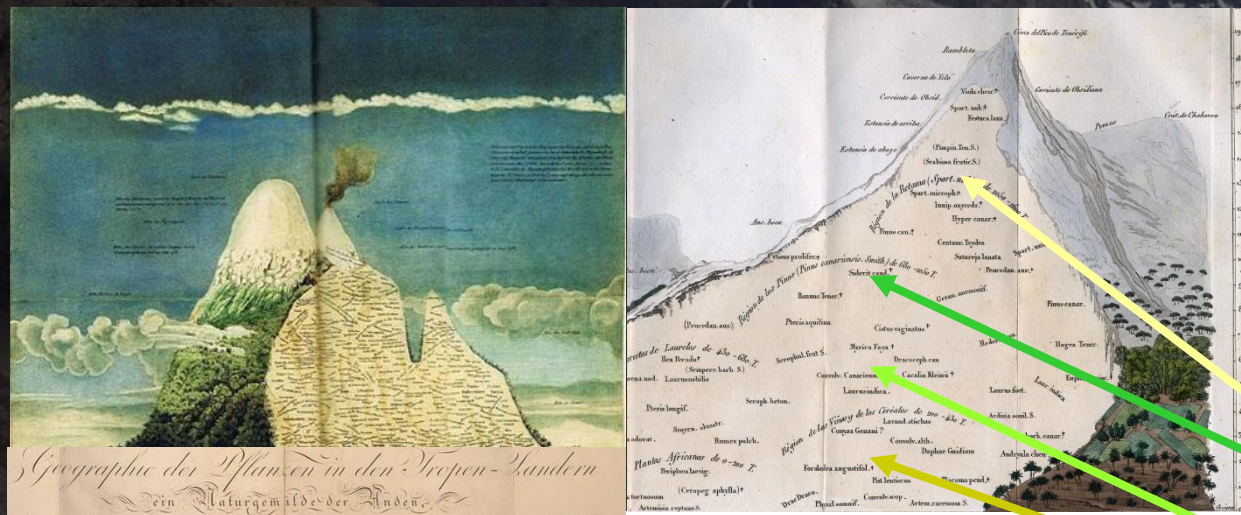
Varga Zoltán

Debreceni Egyetem
Természettudományi és Technológiai Kar
Evolúciós Állattani és Humánbiológiai Tanszék

A. v. Humboldt és a magashegységek biodiverzitása

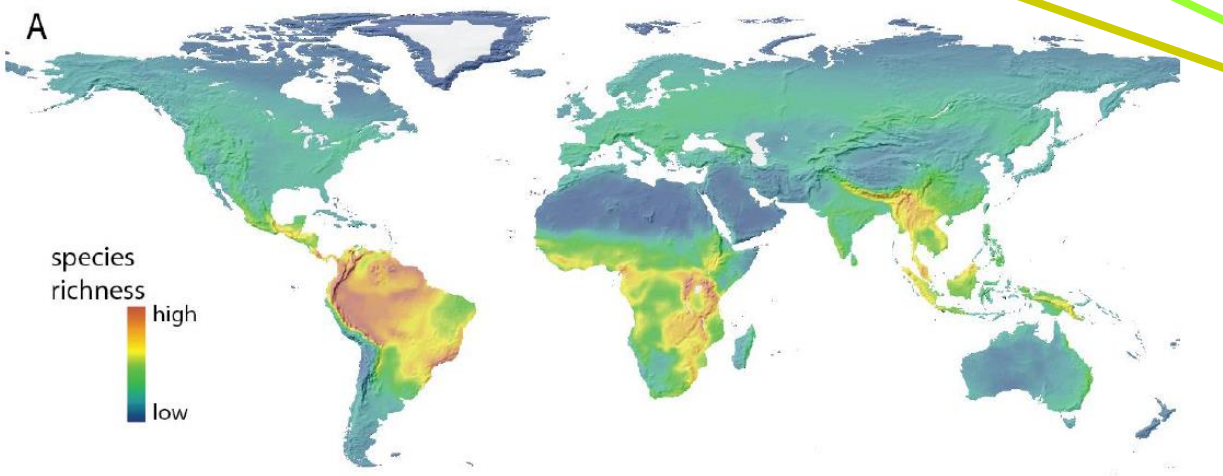
1799 – öt év Dél-Amerikában: az Andok felfedezése

A Chimborazo magashegységi övezetességének a feltérképezése – növényzeti formációk és növényfajok elterjedésének összefüggése a tengerszint feletti magassággal – *Ein Naturgemälde der Anden*

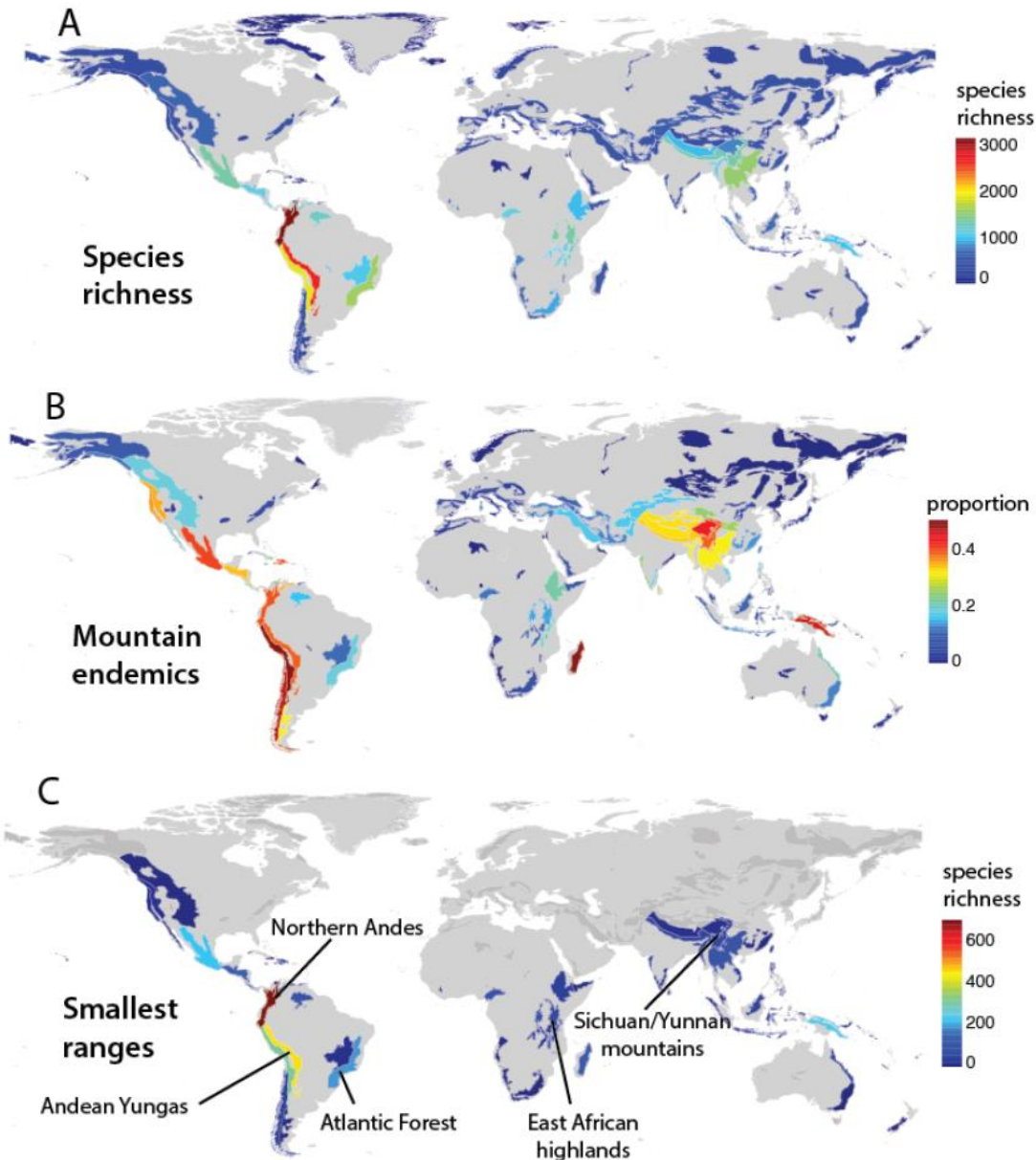

Egy lépés Európa felé:
Teide (Cima del Pico del Tenerife), magassági formációk, vezérfajok (Leitarten) alapján –
Cytisus supranubium
Pinus canariensis
Laurus – Ilex
Periploca laevigata

„Humboldts' enigma” –
miért fajgazdagabbak a magashegységek, mint a környező síkvidékek?!

A. v. Humboldt és a magashegységek biodiverzitása

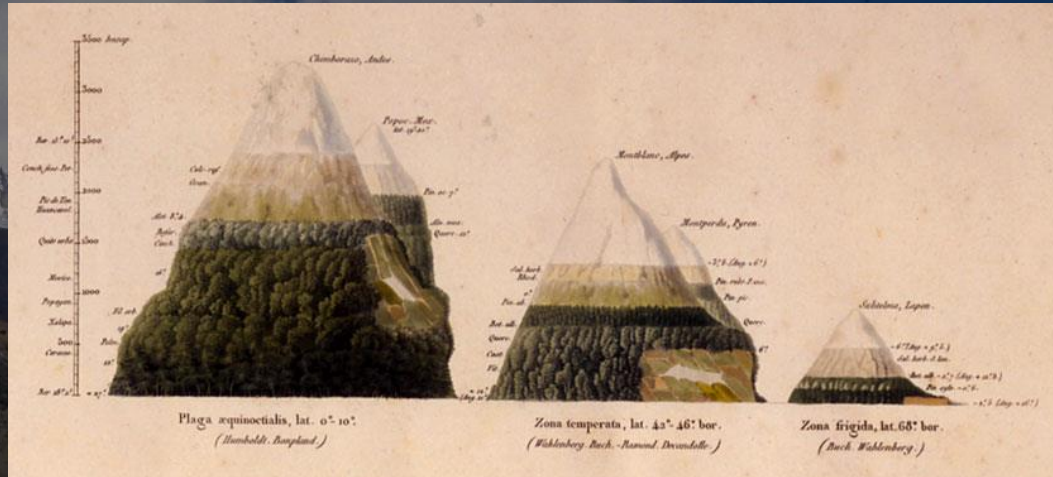

Közhiedelem: Amazónia a legfajgazdagabb (!?) 21 000 szárazföldi gerinces faj eloszlása alapján más a kép: a trópusi hegységek a Föld nagy biodiverzitási központjai, mindenekelőtt az Andok és Délkelet-Ázsia magashegységei (i) fajszám (ii) endemikus fajok aránya (iii) szűk elterjedésű fajok (Északi Andok, Kelet-Afrika és Sichuan-Yunnan).

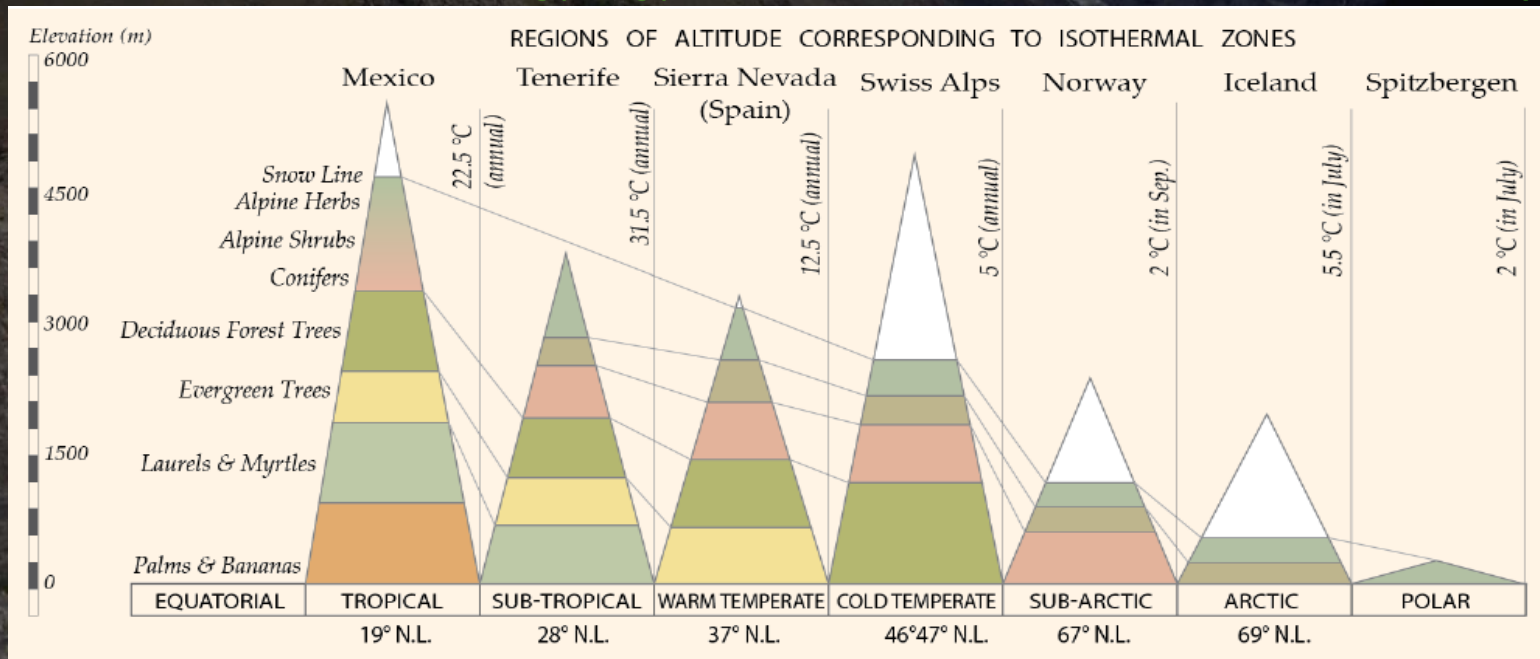
DE MI VAN AZ ARID HEGYVIDÉKEKKEL??

Rahbek & al. Science 2019
accepted manuscript

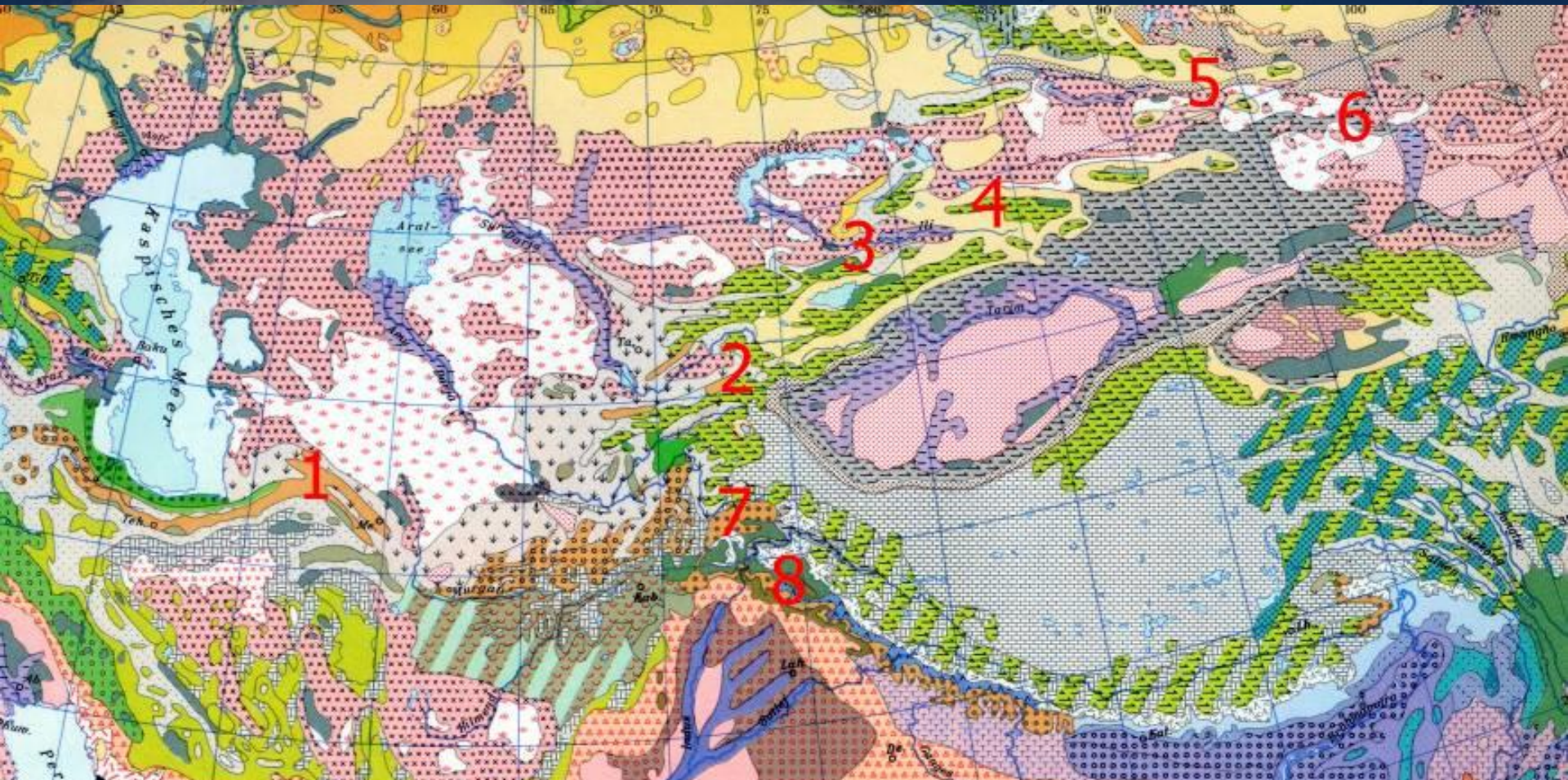
A. v. Humboldt és a magashegységek biodiverzitása

A magashegységi övezetesség és a horizontális zonalitás – ahogy Humboldt látta, és ahogy egy mai (2011) összehasonlítás mutatja

Humboldti hagyomány – integratív biológia

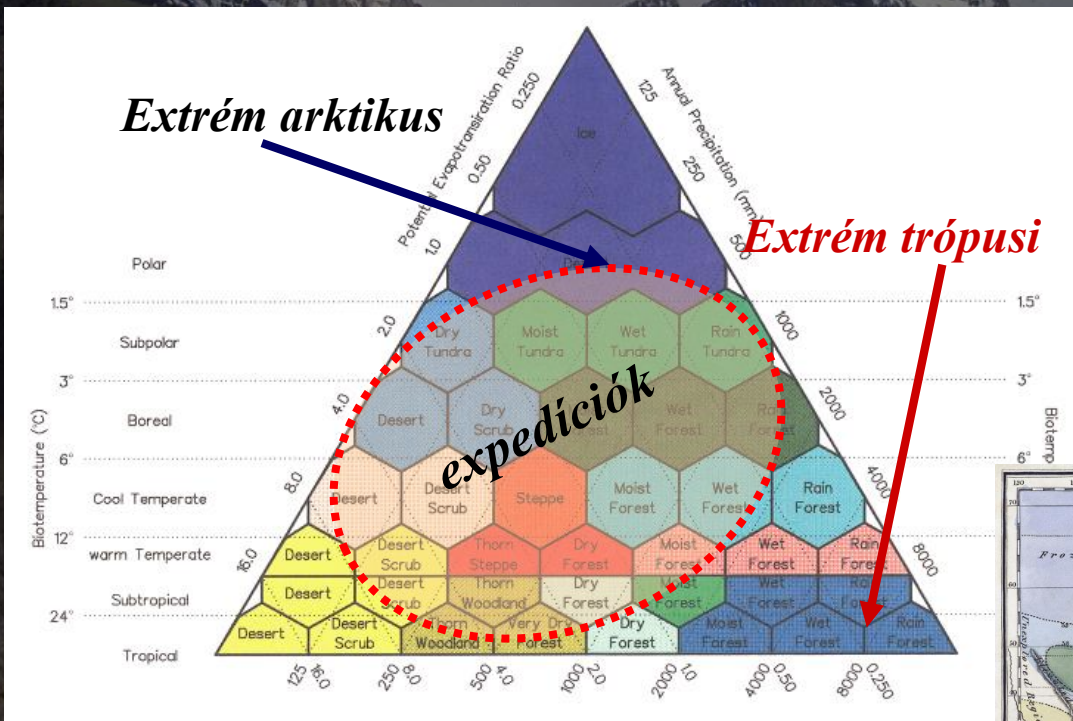

- 1) Kopet-Dagh,
- 2) Alaj-hg.,
- 3) Transzili-Alatau,
- 4) Dzsungáriai Alatau,
- 5) Altaj-hg., Oroszorsz.,
- 6) Mongol- és Gobi Altaj,
- 7) Hindukus hg.,
- 8) Karakoram és Ny-Himalája (Deosai-plató)

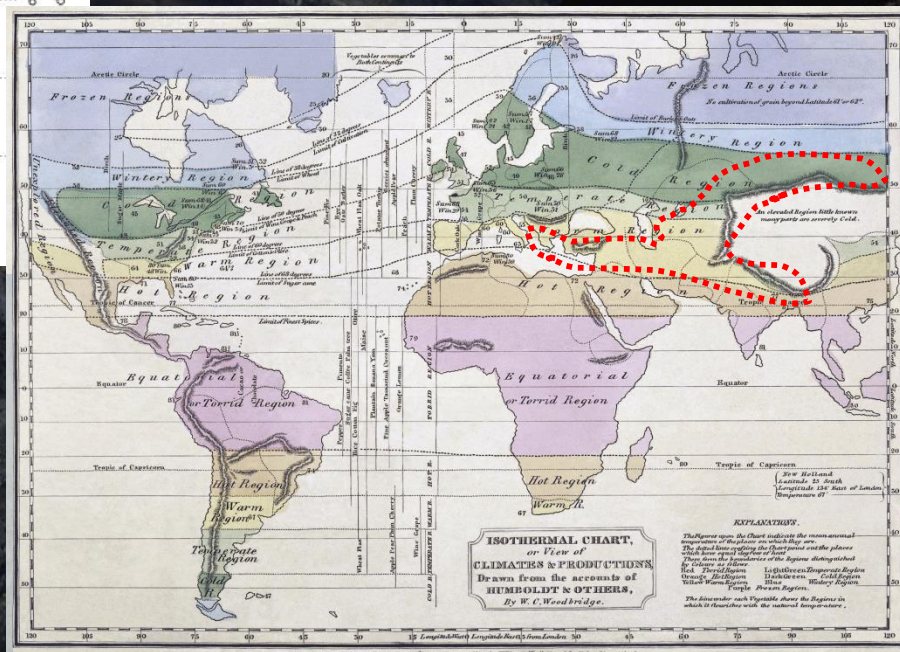
A magashegységek szigetekként emelkednek ki arid Belső-Ázsia sivatagaiból

Humboldt hagyomány – holisztikus integratív biológia

Élőhelytípusok: homok- és kősvivatag, félsivatag, ürömpuszta, száraz sztyepp, rétsztyepp, erdőssztyepp, lomberdő, elegyes tűlevelű erdő, tajga, szubalpin-, alpin- és szubnivális vegetáció

Humboldt és Woodbridge (1893) térképe absztrakt módon jelenik meg Holdridge életzónáiban, a hőmérséklet, párolgás és csapadék hármas kölcsönhatásában.

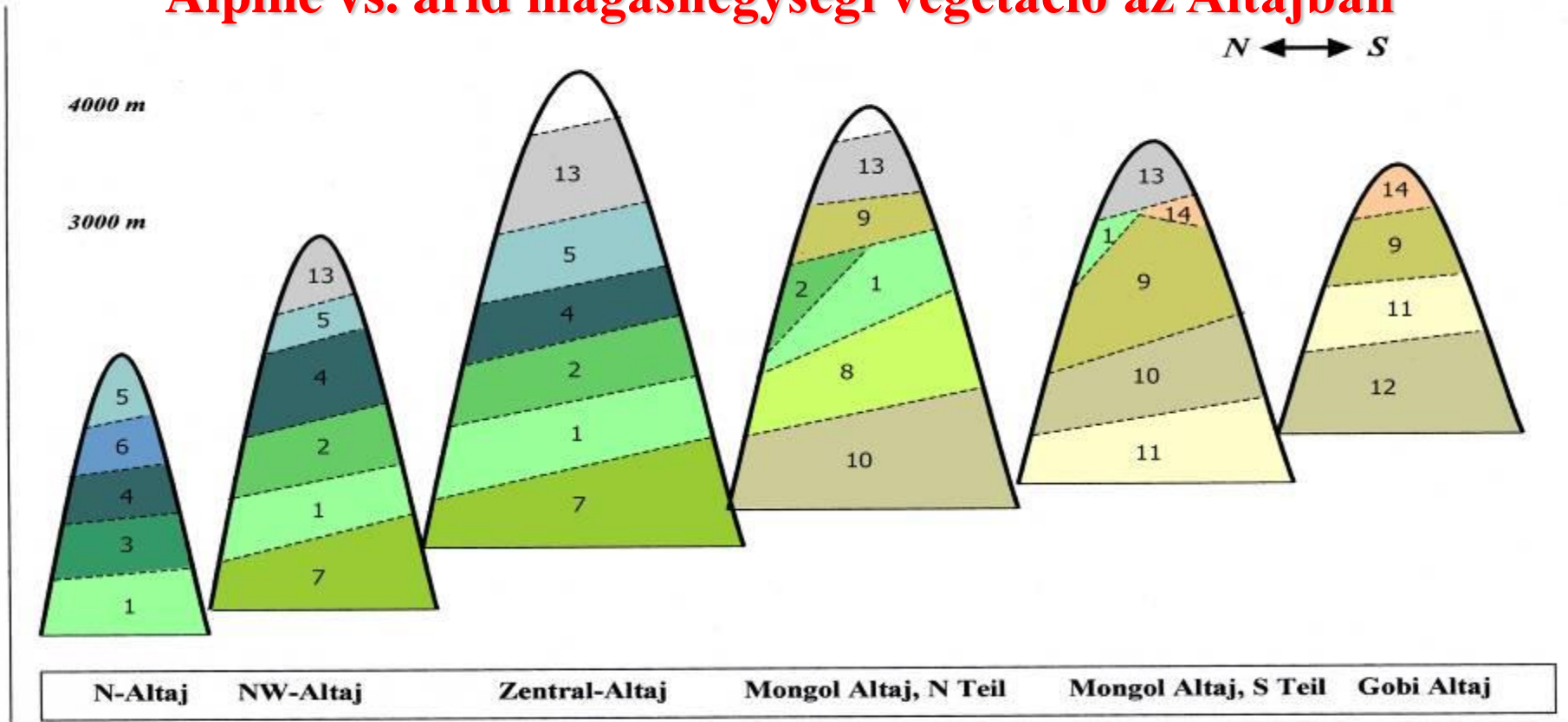

Cél: a magassági övezetesség kapcsolata a lepke-együttesekkel: **ellentétek egysége** – alpin vs. dryromontán (i) az Altajban ill. (iii) a Himalájában és a Hindukusban

Humboldt hagyomány – holisztikus integratív biológia

Ezt a magashegységet Humboldt is kutatta. Ásványokat és érceket fedeztek fel (Platina, Szemipalatinszk!)

Alpine vs. arid magashegységi vegetáció az Altajban

A vertikális övezetesség típusai a csapadékos Északi-Altajtól a száraz Mongol- ill. Gobi-Altaj irányába. Övezetek esnek ki („sötét tajga”) és arid magashegységi formációk jelennek meg.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Hegyi tajga az ÉNy-i Altajban –
magas diverzitású ökoszisztéma,
erdőalkotók: *Picea obovata*, *Abies
sibirica*, *Pinus sibirica*-eleggyel és
gazdag magaskórós vegetációval a
lékekben. Többszintű erdő, sok
holtfával, faóriásokkal, újulattal
és pionírjellegű lombosfákkal
(*Salix*, *Populus*, *Betula*) dicht
bewachsen. Nagy Nymphalidae-k
(*Limenitis populi*, *Nymphalis
xanthomelas*, *N. vau-album*) és
Plusiinae bagolylepkék (*Euchalcia
variabilis*, *E. altaica*, *E. mongolica*,
E. renardi).

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Ökológiai és biogeográfiai összefüggések

A *Paeonia altaica* az októbertől lehulló vastag hótakaró alatt vészeli át az akár - 50°C-os fagyot.

Magaskórós *Aquilegia glandulosa*-val az erdőhatár közelében. Vikariánsa a kanadai tajga-övben él.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

A „királyi havasok”
Korolevskie Belki (ÉNy-Altaj)

Az erdőhatárt *Pinus sibirica*
alkotja, fajgazdag magas-
kóróssal, mint *Trollius altaicus*,
Phlomis oreophila, *Veratrum*
sp., *Paeonia altaica*, *Aquilegia*
glandulosa...

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Arktikus-alpin fajok alkotta,
hóolvadást kísérő virágszőnyeg:
Ranunculus glacialis, *Potentilla
crantzii*, *Viola biflora*, *Anemone
narcissiflora*, *Myosotis alpina*...

Arktikus-alpin lepkefajok
élőhelye: *Synchloe callidice*,
Colias tyche, *Erebia pandrose*,
Boloria alaskensis, *Acerbia
alpina*, *Lasionycta leucocycla*.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Hideg-kontinentális erdőssztyepp – a sokféleség fókuszterülete

„Szentély”, a Bogdo uul szibériai vörösfenyvese (*Larix sibirica*) Ulan-Baatar mellett, sztyeppes tisztásokkal: *Aconitum barbatum*, *Artemisia laciniata*, *Delphinium elatum*, *Dianthus superbus*, *Lathyrus versicolor*, *Trifolium lupinaster*, stb. Fajgazdag nappali- és bagolylepke-együttes.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Erdőhatár (*Pinus sibirica*), száraz sztyeppei és tundro-alpin vegetáció a Khaszagt Khajrkhan hg.-ben (2000-2300 m) Nyugat-Mongóliában, Tömeges a *Pulsatilla turczaninovii* (elnyílv). Karakterfaj az újabban nálunk is kultivált *Gentiana longifolia*

Humboldti hagyomány – integratív biológia

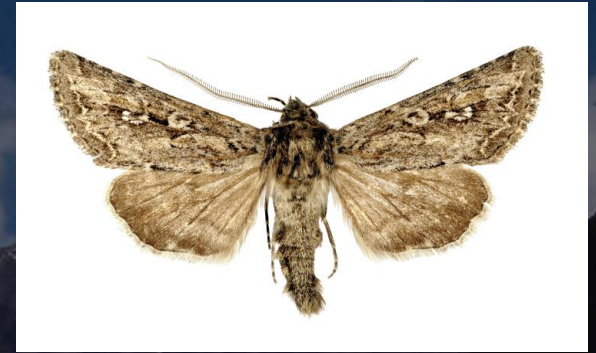
A hópárduc, a szakállas keselyű és az altaji havasi tyúk hazája

Rövidfüvű havasi gyepek (*Kobresia bellardi*) a Khaszagt Khajrkhan-hegységben Nyugat-Mongóliában. A mészkőtornyok 3500-3700 m magasságúak, *Tetraogallus altaicus* és *Gypaetus barbatus*.

Magcsákó (*Dryas oxyodonta*) törpecserjés-tundra a Khaszagt Khajrkhan-hg. 3000 m-es fennsíkján. Arktikus-alpin növényzet: (*Polygonum viviparum*, *Oxyria digyna*, *Juncus trifidus*, *Carex rupestris*, stb.).

Humboldti hagyomány – integratív biológia

A Mongol Altaj belső medencéi szélsőségesen kontinentális szemi-arid éghajlatúak. Fizikai aprózódással létrejött formák és sóstavak váltakoznak „Ázsia halott szívében” (Stein Aurél)

Humboldti hagyomány – integratív biológia

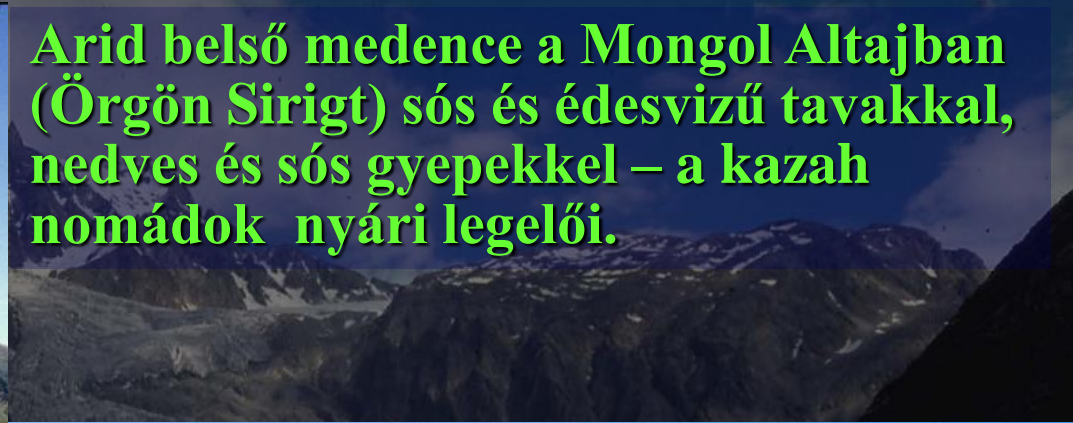

Legeltetett hegyisztyepek a Mongol Altaj hideg-kontinentális platóján, jakokkal és a kazah népesség jurtaival. Jellemzők: a sztyepei *Leontopodium ochroleucum* és a félsivatagi *Lagopsis marrubiastrum*.

Humboldt-i hagyomány – integratív biológia

Arid belső medence a Mongol Altajban (Örgön Sirigt) sós és édesvizű tavakkal, nedves és sós gyepekkel – a kazah nomádok nyári legelői.

Harcos síremléke a korai türk időszakból (i.u. 200)

Humboldt-i hagyomány – integratív biológia

Mongólia és a Gobi – szinte szinonímok.
Kősvatag *Calligonum mongolicum* cserjékkel.
A köveken fémes páncélkéreg csillog.
Háttérben a Gobi Altaj hegyláncai.

Kősvatag, virágzó *Zygophyllum* sp.,
Convolvulus gortschakovii és
Asterothamnus centraloasiaticus.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Erdőhatár-közeli tűlevelű erdő a Nyugati- Himalájában. Fajai: *Pinus wallichiana* (= *excelsa* auct.), *P. gerardiana*, *Picea smithiana*

A *Pinus wallichiana* az öt-tűs selyemfenyő rokonsági körbe tartozik. További fajok: *Pinus strobus* (Észak-Amerika) és *Pinus peuce* (Balkán-félsziget)

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Hegyi sztyeppek és sziklagyeppek a Deosai-Plató déli lejtőin. Kétszíkú lágyszárú: *Aster flaccidus*, *Bistorta affinis*, *Cerastium cerastioides*, *Euphrasia pauciflora*, *Gentiana marginata*, *Leontopodium leontopodioides*, *Thalictrum alpinum*...
Több tudományra új Noctuidae élőhelye: *Rhyacia karakoreas*, *Rh. horroreas*, *Rh. oromys*, *Chersotis fidahusseini*, *Anagnorisma goniophora*.

Humboldt-i hagyomány – integratív biológia

A Deosai-Plató alpin gyepét a gleccser-olvadékvizek nedvesítik (4000 m körül). Fajai: *Gentiana marginata*, *Geranium pratense* subsp. *stewartianum*, *Pedicularis cheilanthisifolia* (sárga!), *P. pectinata*, *P. punctata* (bíbor), *Polemonium coeruleum* (kék)

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Pedicularis cheilanthifolia

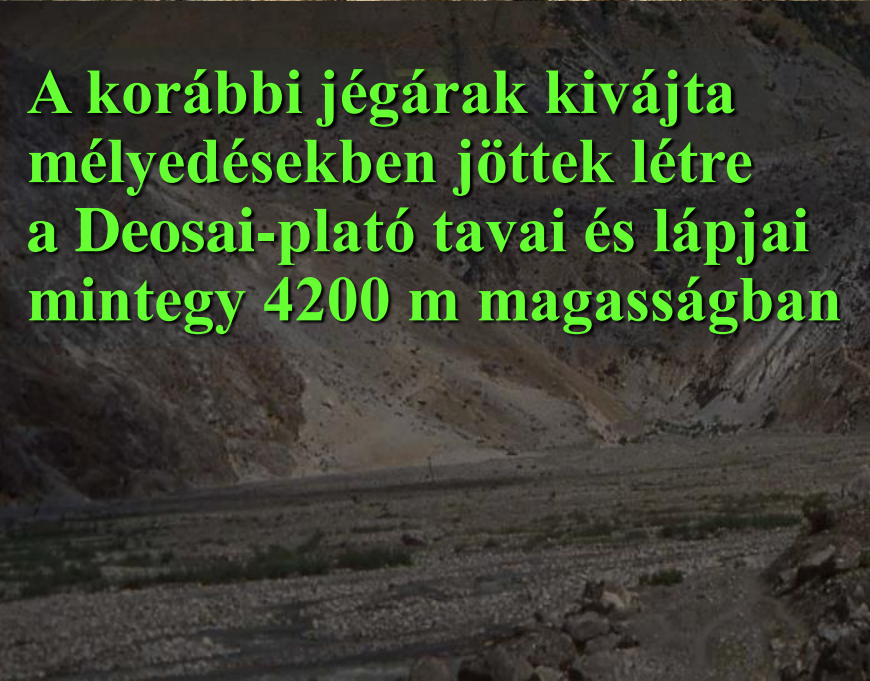
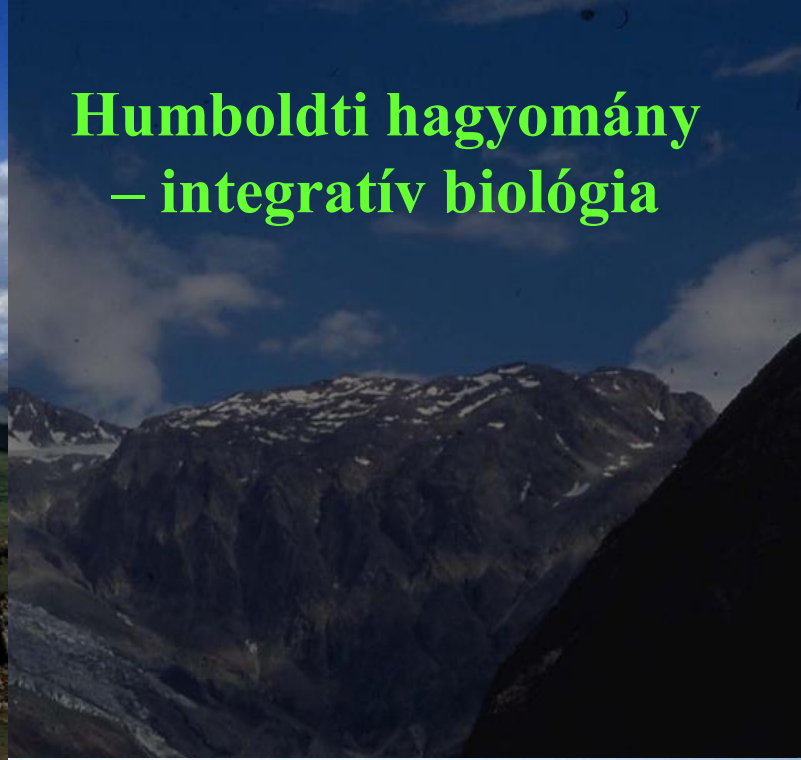

Gentiana marginata

Alpin vegetáció a dem Deosai-Platón, 4500 m körül. Fajai: *Bistorta affinis*, *Doronicum anthopogon*, *Pedicularis punctata*, *Polygonum rumicifolium*, *Rhododendron anthopogon* (törpecserje!), *Senecio tibeticus*, *Thalictrum alpinum*,

Humboldti hagyomány – integratív biológia

A korábbi jégárak kivájta
mélyedésekben jöttek létre
a Deosai-plató tavai és lápjai
mintegy 4200 m magasságban

Humboldti hagyomány – integratív biológia

A Deosai-plató peremén emelkedik a 8126 m magasságú Nanga Parbat

Humboldti hagyomány – integratív biológia

A Hindukus sokkal szárazabb, félsivatagi éghajlatú, csak a gleccserolvadékvíz folyók (Ghizar) mentén üdébb (ligetek, gyümölcsösök).

Humboldti hagyomány – integratív biológia

A Ghizar felső szakasza vezet a vízvászlóig, a **Sandur-hágóhoz**. Több nemrég leírt Noctuidae locus classicus-a: *Chersotis shandur*, *Ch. fidahusseini*, *Rhyacia oromys*, *Rh. oxytheca*, *Dichagyris scotographa*, *Xenophysa naumanni*, *X. poecilogramma*, *X. pseudopoecila*, usw.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

Afganisztán határán,
a Barogil hágónál

Vízválasztó gerinc Darkot fölött,
mögötte az afganisztáni Wakhan-
völgy, ettől északra Afganisztán
és Tadzsikisztán határán a Pamir

Sok bagolylepke-faj élőhelye, többet
az utóbbi évtizedekben írtunk le*:
Eremophysa acharis, *E. calamistis*,
Bryoxena constricta*, *Pamirorea*
eberti*, *Agrotis semivirens*, *Euxoa*
hypochlora, *E. naumanni**, *E.*
melanochroa*, *E. triumregium**.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

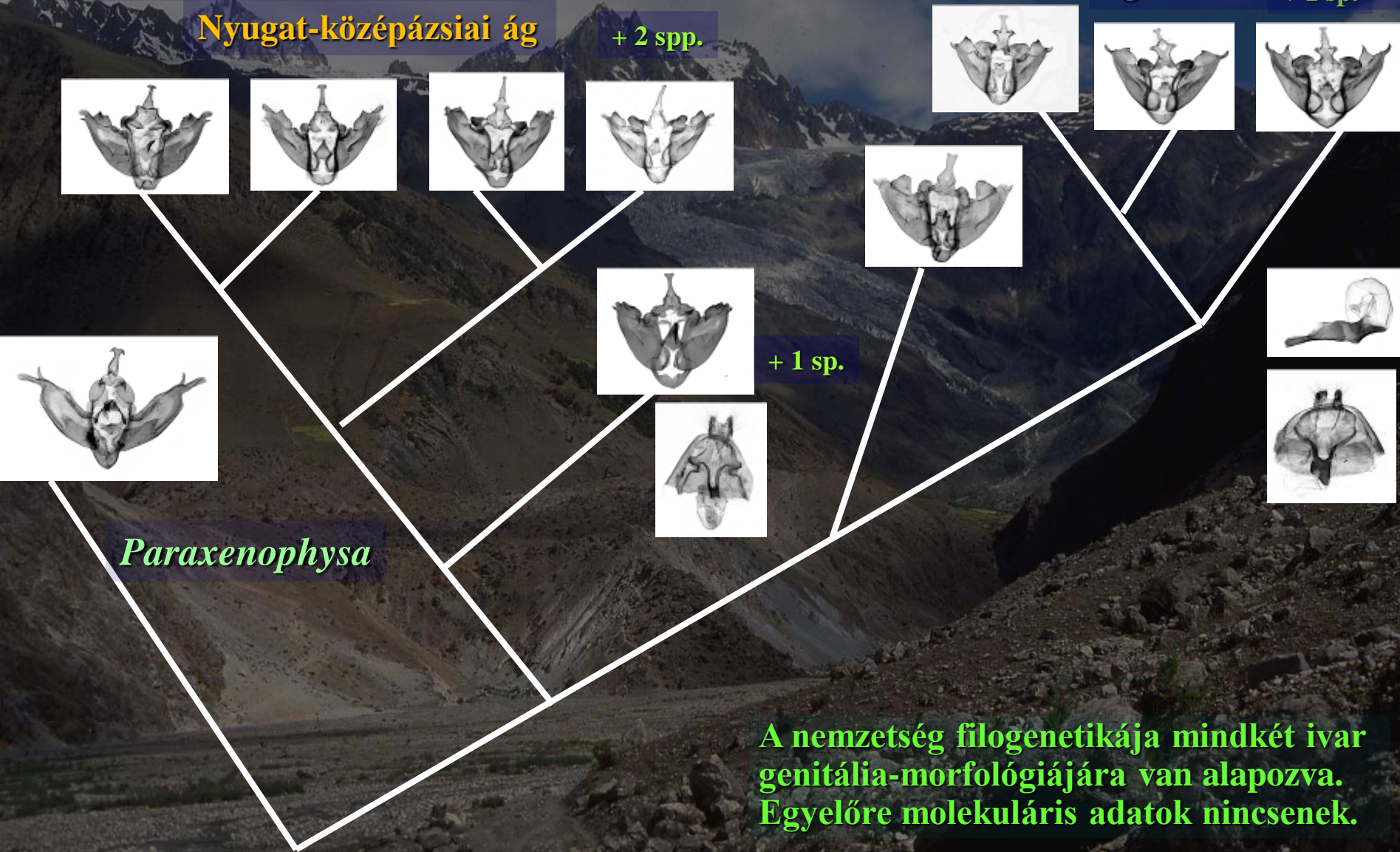
A *Xenophysa* Boursin, 1969 genus revíziója (I)

Filogenetikai dendrogramm

Nyugat-középázsiai ág

+ 2 spp.

Hideg-kontinentális
ág
+ 1 sp.

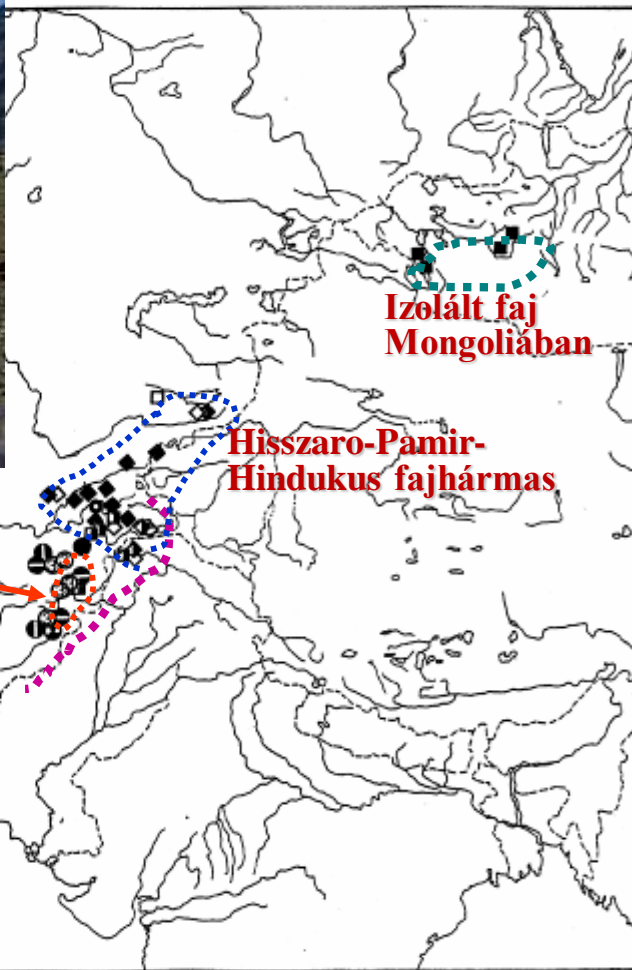
Paraxenophysa

A nemzetség filogenetikája mindkét ivar genitália-morfológiájára van alapozva. Egyelőre molekuláris adatok nincsenek.

Humboldti hagyomány – integratív biológia

A *Xenophysa* Boursin, 1969 genus taxonómiai-filogenetikai revíziója (II)

A *Xenophysa* genus a xerofitikus magashegységi vegetációhoz (*Astragalo-Acantholimetalia*) kötött. Nyugati ágának elterjedését a szubmediterrán csapadék-eloszlás keleti határa limitálja.

Nyugati filogenetikai ág
vikariáns taxonokkal

Izolált faj
Mongoliában

Hisszaro-Pamir-
Hindukus fajhármás

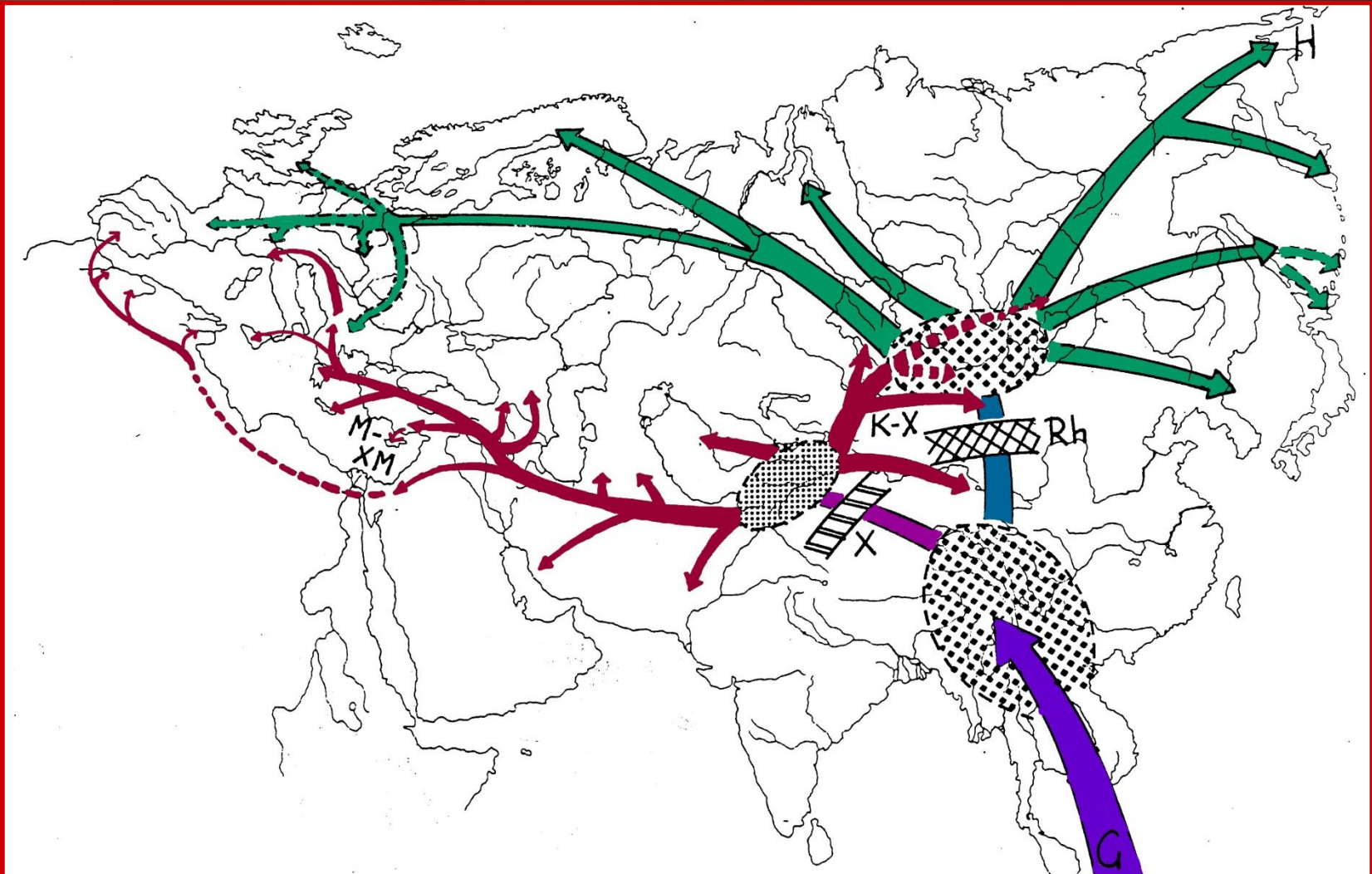
Az apollólepkék sokféleségi központjai a Himalája-Hindukus-Pamir-Tiensan hegységrendszer arid (xeromontán) övezetei

Parnassius epaphus, *P. staudingeri*

Parnassius actius, *P. charltonius*

Humboldt-i hagyomány – integratív biológia

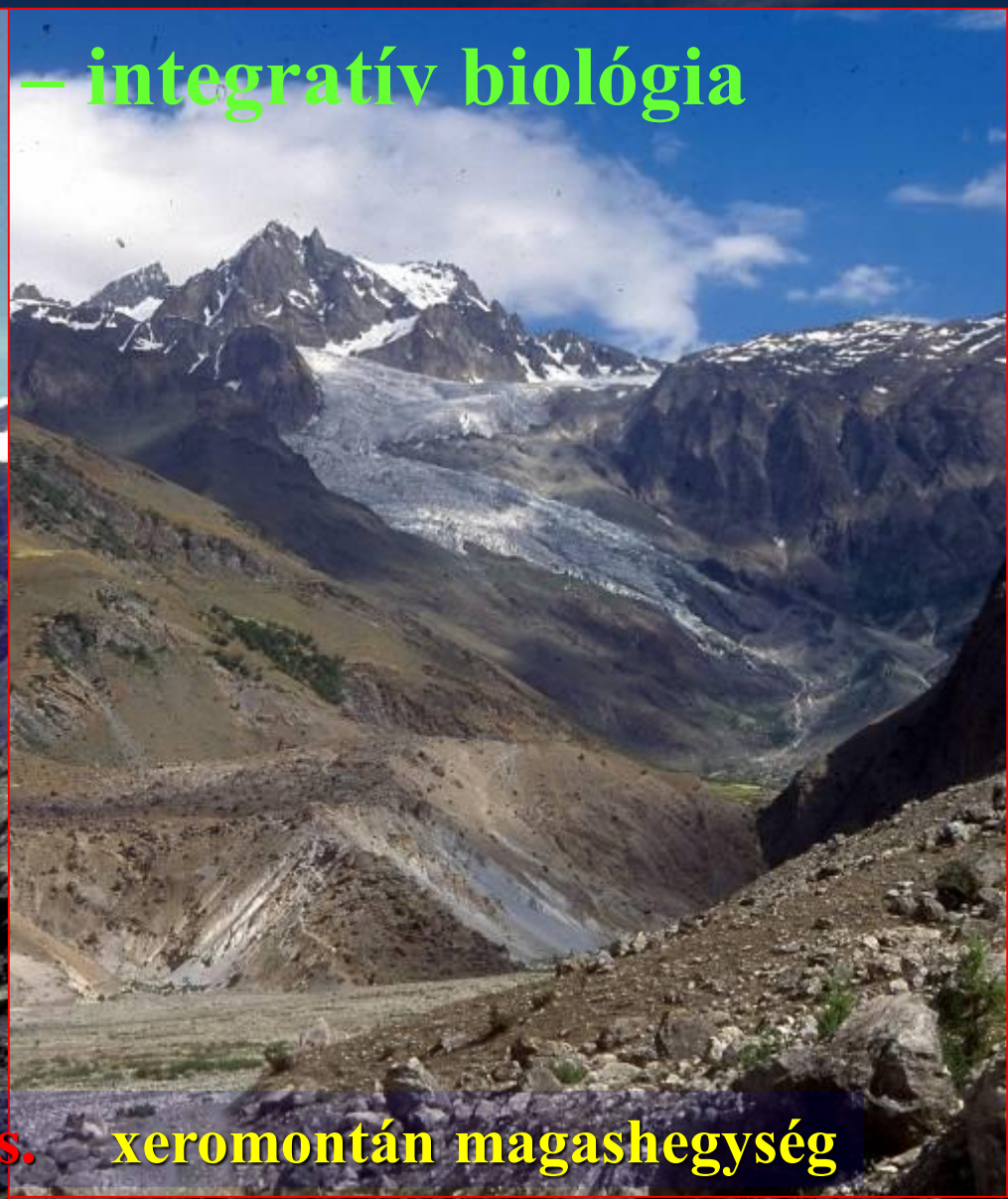

Délkelet-Ázsia hegyvidéke („Ős-Kathaysia”) számos növény- és állatcsoport (Rhododendronok, Passeriformes, Lepidoptera...) sokféleségi központja. Két fő szűrő-folyosó révén meghatározó jelentőségű a mediterrán és a boreális vegetáció és faunaegyüttesek kialakulásában.

Humboldt tradíció – integratív biológia

Alpin magashegység

xeromontán magashegység

A magashegységek Földünk természetes víztározói. Gleccsereik elolvadása létfontosságú folyók vizeinek elapadását okozza és *kontinensnyi területeket tesz élhetetlenné!*

A magashegységeket szellemek lakhelyeinek vélték és istenként tisztelték. Mai civilizációnkban a természet szentélyei legyenek!

Humboldt szavaival zárom:

*Auf den Bergen ist Freiheit! Der Hauch der Gräfte
Steigt nicht hinauf in die reinen Lüfte
Die Welt ist vollkommen überall
Wo der Mensch nicht hinkommt mit seiner Qual.*

Köszönöm a figyelmet!

